

Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Çatışma Dönüşümü ¹

Cilja Harders²

Bu metnin çevirisi Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Derneği Türkiye Temsilciliği'nin katkıları ile yapılmıştır.

DEMOS Araştırma Merkezi tarafından yürütülen www.kadinlarinbarismucadelesi.com kütüphane çalışması için çevrilmiştir.

Bu yazıda yer alan görüşler tamamıyla yazara aittir; FES Derneği Türkiye Temsilciliği'nin görüşlerini temsil etmez.

Çeviri: Özlem Barın

¹ Bu çalışma, çatışma çözümü ve barış alanlarında çalışan Berlin Merkezli Berghof Foundation düşünce kuruluşu tarafından 2011'de "*Gender, Relations, Violence and Conflict Transformation*" adıyla el kitabı olarak yayınlanmıştır. Bu bölüm, el kitabının üç bölümden oluşan çevirisinin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır.

² Freie Üniversitesi'nde profesör olan Cilja Harders, çatışma ve barış süreçlerinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesine dair çalışmalar yürütmektedir.

1. Giriş

2. Temel Kavramlar

2.1 Çatışma, Şiddet, Savaş ve Barış – Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş bir Bakış

2.2 Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

3. Toplumsal Cinsiyet İlişkileri ve Şiddet

3.1 Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Şiddet Algıları

3.2 Erkeklikler ve Şiddet

3.3 Kadınlıklar ve Şiddet

4. Toplumsal Cinsiyet İlişkileri ve Çatışma Dönüşümü: Teori ve Pratiği İlişkilendirmek

4.1 Özdüşünümsellik

4.2 Envanter Çıkarmak: İzleme, Erken Uyarı ve Önleme

4.3 Şiddetin Sürekliliğinin Tamamını Ele Almak

4.4 Erkeklerle Koalisyon Kurmak

4.5 Savaş-Sonrası Geriye Düşme ile Uğraşmak

5. İkilemler ve Perspektifler

6. Kaynaklar

4. Toplumsal Cinsiyet İlişkileri ve Çatışma Dönüşümü: Teori ve Pratiği İlişkilendirmek

Yukarıda sunulan komplike teorik düşünceler, çatışma dönüşümü politikalarının pratikleri içinde yer alanlar açısından nasıl bir yarar sağlayabilir? Bu bölüm, toplumsal cinsiyete duyarlı çatışma dönüşümü için genel bazı sonuçlar önerecek. Bu öneriler, her zaman için söz konusu projelerin özgün kültürel, politik ve tarihsel bağlamı içinde düşünülmelidir.

4.1 Öz-düşünümsellik

Dönüşümün zorlu, çatışmaya yatkın ve çeşitlilik içeren bağlamları, belli bir düzeyde kendi üzerine düşünmeyi gerektirir. Çatışma dönüşümü uygulayıcılarının kendileri, toplumsal cinsiyetlendirilmiş habitusun ve kendi hayatlarını şekillendirmiş olan toplumsal cinsiyet rejimlerinin birer ürünüdürler. Uygulayıcılar ve desteklemek istedikleri gruplar, toplumsal cinsiyetin yapılmasına aralıksız bir şekilde katılırlar ve yaptıkları her şey toplumsal cinsiyetin yapılışının içinde gerçekleştiği yapının bir parçasıdır. Burada önerilen “toplumsal cinsiyetlendirilmiş mercekler”, hemen hemen tüm toplumların şiddeti deneyimlediği göz önünde bulundurulacak olursa, tüm toplumlara uygulanabilir.

Derinlere kök salmış bu inanışları ve pratikleri değiştirmek, uzun vadeli bir çalışma gerektirir ve sert gerilimlere ve çatışmalara yol açabilir. Yine de kişisel deneyim ve inanış düzeyleri, etkileşim düzeyleri ve profesyonel kavram ve eylemler üzerine öz-düşünümsellik son derece önemlidir.

4.2 Envanter Çıkarmak: İzleme, Erken Uyarı ve Önizleme

Tüm bir çatışma dönüşümü çalışması toplumsal cinsiyet göstergeleri doğrultusunda incelenmeli ve geliştirilmelidir (Reimann 2001, 32). Bugün, barış ve çatışmanın toplumsal cinsiyete dayalı boyutlarının tutarlı bir şekilde görünür kılınmasını öneren, toplumsal cinsiyet perspektifinin ana-akımlaştırılması, toplumsal cinsiyetlendirilmiş değerlendirmeler ve ölçütler üzerine geniş bir

literatüre sahibiz. Bunlar, belli bir çatışma dinamiğini anlamak için, farklılaşan özgün kategorilerin uygunluğu doğrultusunda kesişimselliğe duyarlı ölçümlerle birleştirilmelidir. Bu, cinsiyete, “ırka”, yaşa göre bölümlenmiş veri toplamayı ve öncesinde marjinalleştirilmiş olanların (kadınlar veya erkekler; yaşlılar veya gençler; “ırk”, “din” veya diğer atfedilen kimliklere göre değişen azınlık gruplarının) katılımını ve güçlendirilmesini güvence altına almayı içerir.

Toplumsal cinsiyet konuları toplumsal gerilimin tırmanmasını test etmek açısından yararlı ve ampirik olarak katı ölçümlerdir, çünkü erkekliğin militarist inşaları ile yakından bağlantılıdır. Dolayısıyla, kadınların toplumsal rollerinin annelikle sınırlandırılması ve kadınlara ve “erkek gibi olmayan” erkeklere (örn., eşcinseller, militarist olmayan erkekler, muhalif ve barış aktivisti erkekler) yönelik kamusal ve özel şiddetin artması, erken uyarı göstergeleridir (Hill 2003). Diğer yandan ise rollerin ve kimliklerin erkekler ve kadınlar tarafından çoğulcu bir şekilde yaşanabilmesinin olanağı, barışçıl bir toplumun temel göstergelerindedir (Clasen 2006). Toplumsal Cinsiyet Endeksi’nde önerilen göstergeler (bkz., bölüm 2.1) sivil çatışma dönüşümüne sistematik bir şekilde dahil edilmelidir. Bu tür bir veri toplama, gözlemci heyetleri, STK’lar veya devlet kurumları için durumun değerlendirilmesi açısından önemli bir zemin sağlar.

4.3 Şiddetin Sürekliliğinin Tamamını Ele Almak

Çatışma dönüşümü eylemleri, aynı anda farklı şiddet türlerini birden ele almalıdır. Farklı şiddet türleri arasındaki bağlantıyı anlamak, şiddetin toplumsal cinsiyete dayalı kökensel nedenlerini aydınlığa kavuşturur. Negatif barışın yaratılması, daha ileri çalışmaların önkoşuludur. Bir sonraki adım olarak uygulayıcılar, savaş-sonrası durumda güvenliği yeniden tesis etmenin, cinsel

şiddete³ karşı korumayı ve toplumun tüm alanlarında şiddet kültürünü değiştirmeyi içermesini garanti altına almalıdır.

Feministler, toplumsal cinsiyet eşitliği ve barış aktivistleri, tüm dünyada toplumsal cinsiyete dayalı adaletsizlikler ile kolektif ve bireysel şiddet arasındaki bağlantıyı kamusallaştırmak ve politikleştirmek için büyük bir çaba sarf ettiler. Sayıları giderek artan uluslararası yasal metinler bu çabaların sonucunda ortaya çıkmıştır ve günümüzde referans teşkil etmektedirler. Dikkate değer iki metin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW)'dır. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyinin 1325 (2000) ve 1820 (2008) sayılı kararları, barış ve çatışma alanlarında toplumsal cinsiyet konularının uluslararası ve kurumsal görünürlüğünü vurgular. Kalkınma örgütleri ve STK'lar bu yeni içgörülere karşı daha açıkken hükümetler ve ana-akım yaklaşımlar içindeki akademi daha az açık olmuştur. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyete duyarlı birçok politika, politik irade ve/veya kaynakların eksikliği nedeniyle uygulanmamıştır. Hala toplumsal cinsiyeti içeren konular, sıklıkla "kadınların sorunu" olarak algılanmakta ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerinin erkek boyutunu göz ardı etmektedir.

Bu durumu değiştirmeye başlamak için hala daha fazla farkındalık yaratılması gerekiyor. Savaş-sonrası bağlamlarda, örneğin, polislerin eğitilmesi, hakimlerin farkındalıklarının artırılması ve şiddet mağdurları için güvenli alanlar ve acil yardım hatlarının sağlanması gerekiyor. Dış aktörler ve sivil çatışma dönüşümü uygulayıcıları, suç işleyenler hakkındaki ifadeleri destekleyerek ve insan haklarını koruma ve meşrulaştırmanın aciliyetine vurgu yaparak daha geniş bir güvenlik anlayışının gelişmesini destekleyebilirler. En önemlisi, ev içi şiddeti bir suç olarak tanımlayan yasalar dahil olmak üzere, farklı şiddet türlerinin yargıya taşınabilmesi için yasaların çıkarılması gerekliliğidir. Son olarak, kültürel ve politik olarak uygun

³ Bu şiddet edimlerinin UNİFEM tarafından yapılmış rahatsızlık verici bir dokümantasyonu www.womenwarpeace.org/issues/violence.htm. adresinde bulunabilir.

bir şekilde ele alınması gereken bu hassas konuyla ilgilenen tüm yerel inisiyatifler desteklenmelidir.

4.4 Erkeklerle Koalisyon Kurmak

Bir barış ve karşılıklı saygı kültürü oluşturulmasını öngören her proje, söz konusu toplumdaki erkeklik oluşumlarını ve pratiklerini hedef almalıdır. Savaş sonrasında bu durum özellikle, travmatize olmuş savaşçıları, ordu, polis ve güvenlik güçleri mensuplarını içerir. Diğer durumlarda ise ev içi şiddet ve tecavüzle mücadeleye öncelik verilmelidir.

Hedef “erkekler için demokratik doğrultuda toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirecek toplumsal cinsiyet pratikleri geliştirmek olmalıdır. Demokratik toplumsal cinsiyet ilişkileri, eşitliğe, şiddetsizliğe ve farklı toplumsal cinsiyet, cinsellikler, etnik gruplar ve kuşaklara mensup insanlar arasında karşılıklı saygının oluşması doğrultusunda ilerleyen ilişkilerdir (Connell 2001, 16).

Başlangıç olarak, gündelik hayatın içinde şiddete karşı kararlılıkla duracak daha fazla sayıda erkeği kazanmak gereklidir. Neyse ki bunu tüm dünyada yapan birçok erkek var. Örneğin Afrika’da şiddete karşı “gerçek erkekler yapmaz” kampanyası, birçok Afrika ülkesinde ve dünya çapında destek gördü (GTZ 2009; Schäfer 2008). 2004 yılında kurulan “MenEngage⁴” ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için erkeklerin ve erkek çocukların sorumluluk üstlenmesini teşvik etmek üzere çalışan erkek örgütlerinin global ve giderek büyüyen bir ağıdır (Scheub 2010, 311 ff.).

Toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve şiddeti artıran toplumsal cinsiyete dayalı rol algılarını değiştirmek, erkeklere ve kadınlara kendi kaygılarını dillendirebilecekleri alanlar yaratmak kadar önemlidir. Bu, savaş travmaları üzerinde çalışan erkekleri,

⁴ www.menengage.org adresinde “Biz Kimiz” sayfasına bakınız.

gay, lezbiyen ve trans grupları ve aynı anda hem mağdur hem de fail olmayı içeren ikircikli durumların dillendirilmesine olanak yaratan alanları destekleyerek yapılabilir (Schroer 2010).

Ama bazen, erkekler –özellikle baskı altındaki azınlık gruplara mensup erkekler- rekabet oyunlarına ve kadınların ve “kadınlığın” aşağılanmasına fazlaca bağımlıdırlar. Rekabetçi ve militarist olmayan, alternatif eril kimlik rollerine sahip olmayabilirler; toplumsal cinsiyet rollerindeki değişiklikler gerilim yaratabileceği ve hatta şiddete neden olabileceği için bu alternatiflerin yavaş ve dikkatli bir şekilde yaratılması ve teşvik edilmesi gerekir (UN 2008).

4.5 Savaş-Sonrası Geriye-Düşme ile Uğraşmak

Savaş zamanlarında kadınlar genellikle yeni ekonomik, ailesel, mesleki ve toplumsal eylem alanlarına erişim kazanırlar. Bu kazanımlar, ne yazık ki kısa sürelidir (Meintjes et al. 2001, 9):

“Tarihi kayıtlar, toplumların ne kadınların çatışma zamanlarında yarattıkları alanları savunduklarını ne de kadınların özgün biçimlerde yeni ve ek sorumluluklar taşımalarını takdir ettiklerini doğrular. [...K]adınların hayatta kalmayı başarmaları ve topluluk düzeyinde eyleyicilikleri, çatışma sonrası dönemde politika daha yapısal ve hiyerarşik bir biçim almaya başladığında, tahmin edileceği üzere, tesadüfi aktivizm olarak değersizleştirilir ve marjinalleştirilir.”

Kadınlar yeniden-inşada çok sayıda farklı görevler üstlendiler de savaş-sonrası geriye dönme eğilimlerinin izleri sürülebilir. Savaş ve ürettiği toplumsal cinsiyet ilişkileri, istisnai koşullarda kolektif olarak üretilmiştir. Arzulanan “normallığın restorasyonu”, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin statükosunun yeniden tesis edilmesinde kendini gösterir. Ağırlıklı olarak tarıma dayalı toplumlarda, eski kuşak, hayatlarını idame ettirmek üzere genç kuşağa bağımlı olduğu için, ailenin yeniden üretiminde kontrolü geri kazanmakta çıkara sahiptir (ibid., 12f.). Erkekler, kadınlar, aile yapıları ve kararlar üzerindeki kontrollerini yeniden tesis etmek

isterler (GTZ 2009). Politik kurumsal düzeyde de benzer bir geriye düşme gözlemlenebilir. Bunun yine birçok sebebi vardır. Bunlardan birisi, kadınların kendilerinin bu dönüşümleri içselleştirmemeleri ve kadınların ve erkeklerin toplumsal ve ekonomik kazanımları kaybetme pahasına normalliğe dönüşü tercih etmeleridir (Meintjes et al. 2001, 12). Kadınlar açısından, yeni kazanılmış emek piyasasına katılım imkanı ve ekonomik bağımsızlık elde tutulması en kolay görülen kazanımlardır. Aile içi roller ve karar alma mekanizmalarındaki değişimler ise sürdürülmesi en zor olanlarıdır.

Farklı fakat bununla bağlantılı bir başka mesele, kadın savaşçıların demobilize edilmesidir. Kadınlar her ne kadar savaşlarda yer almış ve hala almakta olsalar da, demobilizasyon ve reintegrasyon süreçlerinde genellikle göz ardı edilirler (Dietrich Ortega 2009; GTZ 2009). Erkeklerle gösterilen takdirin çok az bir kısmı kadınlara gösterilir veya hiç gösterilmez; demobilizasyon programlarına dahil edilmezler ve yeni bir sivil yaşam kurmak için daha az miktarda telafi elde ederler. Kadın savaşçıları, kendilerini yeniden içlerine almak istemeyen toplumlardan sıkça damgalanarak toplumsal düzeyde ek zorluklarla karşılaşır (Bop 2001, 30ff.). Cezayir, Eritrea ve Nikaragua'da ulusalcı sol gruplar tarafından başlatılan sömürgecilik karşıtı mücadeleler sonrasında kadınlar, kazanılmış eşitliği korumada başarısız olmuşlardır (Meintjes et al. 2001, 11).

Çatışma dönüşümü, geçmiş (ayrımçı) duruma doğrudan veya dolaylı bir şekilde geri dönülmemesi konusunda dikkatli olmalıdır. Ayrıca, restorasyonun statükoya geri dönüş anlamına gelmediği konusunda farkındalık geliştirme sürecini desteklemelidir. Yine, toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen kuruluşları ve erkekler ve kadınlar için çoğulcu geçim kaynakları ve perspektifler yaratılmasını teşvik etmelidir.

5. İkilemler ve Perspektifler

Toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir çatışma dönüşümü stratejisinin karmaşıklığı, zorlukları kadar büyüktür. Bu tartışmanın sonunda, toplumsal cinsiyet,

“ırk”, sınıf veya yaşı kesen farklılıklar tarafından üretilmiş eşitsizlik ve adaletsizliklerin politik olarak üstesinden nasıl gelinebileceği hala açık değildir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirmek, nihayetinde yeni gerilimler yaratabilir. Şiddeti ve toplumsal altüst oluşu deneyimlemiş ve savaştan yıkıma uğramış toplumlarda bu durum, sonuç olarak yeni kamusal ve özel şiddet biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açabilir.

Feminizm, günümüzde örtük veya açık bir biçimde emek politikalarından kalkınma yardımlarına kadar hemen hemen tüm politik alanlarda uygulanan üç temel strateji geliştirdi. Bunlar, eşitlik ve kota politikaları, olumlu eylem politikaları ve kimlik politikalarıdır. Alman sosyolog ve feminist Gudrun-Axeli Knapp (2001, 44) bu stratejilerin en az üç problematik boyutuna dikkat çeker. “Eşitlik ikilemi”, “eşitlik politikaları” uygulanarak farklılıkların göz ardı edilmesinin gerçeklikte eşitsizliklerin devamına yol açacağını ifade eder. “Tek beden herkese uyar” yaklaşımlarının çoğunluğu bu tip problemlere yol açmıştır, çünkü farklı insanların sahip oldukları bizzat farklı kaynak ve kapasiteleri göz ardı etmiştir. “Farklılık ikilemi”, farklılıkların kıyaslanamaz olarak ele alınmasının ayrımcılığı devam ettireceği anlamına gelir. Örneğin, olumlayıcı eylem politikaları, bizzat mücadele ettikleri ve eritmek istedikleri ayrımcılık kategorilerini yeniden yaratma eğilimindedir. “Kimlik ikilemi” ise özsel grup-kimliklerinin, her zaman bu kimliklerle özdeş olmayanların dışlanmasına yol açabileceğine işaret eder. Örneğin, kadınların genel olarak barışçıl olduğu varsayımına dayalı barış politikaları, benzer bir habitusu paylaşan erkekleri dışlar ve kadınların savaş sistemlerinin failleri olmalarını büyük oranda hafife alır.

Durumu karmaşıklaştıran bir diğer faktör ise “kültürler çatışması” algısıdır: Kendi toplumları içinde toplumsal değişim, barış ve toplumsal cinsiyet adaleti için mücadele eden kadınlar ve erkekler genellikle, “batı” aktivizmi tarafından hem yok sayıldıklarını hem de tehdit edildiklerini hissediyorlar. “Batılı” aktörlerin kültürel rölativizmi, baskıcı rejimlere insan hakları ihlallerini “geleneklerinin” ardına saklamaları için rahatlatıcı bir alan açıyor. Diğer yandan, hakların, toplumsal

cinsiyet rollerinin ve modernliğin evrenselci projeksiyonları, bu tek taraflı kurtuluş projelerinin paternalizmi ve yerel deneyimleri yok sayması dolayısıyla ısrarlı ve doğru bir şekilde sürekli eleştirilmiştir.

Bu ikilemlerin kolay bir çözümü bulunmamakla birlikte, iyi bir tavsiyeye sahibiz. Cynthia Cockburn şöyle diyor:

“Farklılaştırmadan zarar görmeye yatkın durumda olanların (bu durumda kadınların) farklılığın dikkate alınması gerektiğini söyledikleri durumlar dışında eşitlik ve benzerlik varsayımı geçerli olmalıdır. [...] Kadınlara ne zaman ‘anne’, ‘bağımlı durumda olanlar’, ‘kırılgan durumda olanlar’ olarak davranılmalıdır? Ne zaman ‘aile’den, ‘kadınlar ve çocuklar’dan çekip çıkarılmalı [...] ve kendileri olarak, kadınlar- hatta insanlar olarak görülmelidirler? Soruyu kadınlara sorun. Onlar cevabı biliyor olacaklardır.”

Başarılı bir çatışma dönüşümü, bu açmazlara bağlama özgü cevaplar üretmek için gerekli toplumsal süreçleri destekleme ve başlatma doğrultusunda hareket etmelidir. Bu, katılımcı bir yaklaşım ve yerel çatışma dönüşümünü desteklemek üzere dışarıdan gelmiş olabilecekler açısından da öğrenmeye istekli olmayı gerektirir. Bilgi değişimi her zaman için gönüllü ve iki taraflı bir süreç olmalıdır. Uluslararası kavramlar, içinde yaşadıkları toplumun toplumsal cinsiyete dayalı kurallarını ve sınırlandırmalarını değiştirmeye cüret eden kadınlar ve erkeklerle diyalog içinde yerel bağlama uyarlanmalıdır. Yerel aktivistler sıklıkla kültürel bağlama duyarlı ve kültürel rölativizme içkin açmazlara karşı sürdürülebilir yanıtlar önerirler.

6. Kaynakça

Adolf, Antony 2009. *Peace. A World History*. Cambridge: Policy Press.

Apelt, Maja ve Cordula Dittmer 2009. Under Pressure – Militärische Männlichkeiten im Zeichen Neuer Kriege und veränderter Geschlechterverhältnisse, Şunun içinde: Mechthild Bereswill, Michael Meuser ve Sylka Scholz (eds.). *Dimensionen der Kategorie Geschlecht. Der Fall Männlichkeit*. Münster: Westfälisches Dampfboot, 68-83.

Bereswill, Mechthild 2006. Männlichkeit und Gewalt. Empirische Einsichten und theoretische Reflexionen ber Gewalt zwischen Mnnern in Gefngnissen, Şunun içinde: *Feministische Studien* 24(2), 242-255.

Bop, Codou 2001. Women in Conflicts: Their Gains and Their Losses, Şunun içinde: Sheila Meintjes, Anu Pillay ve Meredith Turshen (eds.). *The Aftermath. Women in Post-Conflict Transformation*. Londra: Zed Books, 19-34.

Bourdieu, Pierre 2001. *Masculine Domination*. Stanford: Stanford University Press.

Bourdieu, Pierre 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. Bowker, Lee Harrington (ed.) 1998. *Masculinities and Violence*. Londra, New Delhi: Sage.

Brock, Lothar 1995. Frieden. berlegungen zur Theoriebildung, Şunun içinde: Dieter Senghaas (ed.). *Den Frieden denken. Si Vis Pacem, Para Pacem*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 317-340.

Burton, John 1990. *Conflict: Resolution and Provention*. Basingstoke, UK: Macmillan Press. Campa, Pamela, Alessandra Casarico and Paola Profeta 2009. *Gender Culture and Gender Gap in Employment*. alıŐma Metni No. 143. Milan: Econpubblica Centre for Research on the Public Sector. ssrn.com/abstract=1499654, adresinde bulabilirsiniz.

Caprioli, Mary 2005. Primed for Violence. The Role of Gender Inequality in Predicting Internal Conflict, Şunun içinde: *International Studies Quarterly* 49(2), 161-178.

Clasen, Sarah 2006. *“Engendering Peace.” Eine gendersensitive Weiterentwicklung des Czempiel-schen Friedensmodells*. Universität Tbingen: Institut fr Politikwissenschaft. [YayınlanmamıŐ Master Tezi.]

Clasen, Sarah and Susanne Zwingel 2009. Geschlechterverhältnisse und Gewalteskalation, Şunun içinde: PVS Sonderheft Nr. 43: Identität, Institution und konomie. Ursachen innenpolitischer Gewalt, 128-149.

Cockburn, Cynthia 2004. The Continuum of Violence, şunun içinde: Wenona Giles and Jennifer Hyndman (eds). *Sites of Violence, Gender and Conflict Zones*, Berkeley: University of California Press, 22-44

Cockburn, Cynthia 2001. *The Space Between Us. Negotiating Gender and National Identities in Conflict*. London, New York: Zed Books.

Cockburn, Cynthia ve Dubravka Zarkov 2002 (eds.). *The Postwar Moment. Militaries, Masculinities and International Peacekeeping: Bosnia and the Netherlands*. Londra: Lawrence & Wishart.

Confortini, Catia C. 2006. Galtung, Violence and Gender. The Case for a Peace Studies/Feminism Alliance, şunun içinde: *Peace and Change* 31(3), 333-367.

Connell, Bob 2001. Masculinities, Violence, and Peacemaking, şunun içinde: *Peace News* 2443, 14-16.

Connell, Raewyn/Robert 1995. *Masculinities*. Berkeley/Londra: University of California Press.

Connell, R.W. ve James W. Messerschmidt 2005. Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept, şunun içinde: *Gender & Society* 19(6), 829-859.

Daase, Christopher 2003. Krieg und Politische Gewalt. Konzeptionelle Innovation und Theoretischer Fortschritt, şunun içinde: Gunther Hellmann, Klaus Dieter Wolf ve Michael Zürn (eds.). *Forschungsstand und Perspektiven der Internationalen Beziehungen in Deutschland*. Baden-Baden: Nomos, 161-208.

Dietrich Ortega, Luisa Maria 2009. Transitional Justice and Female Ex-Combatants. Lessons Learned from International Experience, şunun içinde: Ana Cutter Patel, Pablo de Greiff ve Lars Waldorf (eds.). *Disarming the Past. Transitional Justice and Ex-Combatants*. New York: Social Science Research Council & International Center for Transitional Justice, 158-188.

Dittmer, Cordula 2009. *Gender Trouble in der Bundeswehr. Eine Studie zu Identitätskonstruktionen und Geschlechterordnungen unter besonderer Berücksichtigung von Auslandseinsätzen*. Bielefeld: transkript.

Dolan, Chris 2002. Collapsing Masculinities and Weak States – A Case Study of Northern Uganda, şunun içinde: Frances Cleaver (ed.). *Masculinities Matter! Men, Gender and Development*. Londra: Zed Books, 57-83.

Eifler, Christine ve Ruth Seifert (eds.) 2009. *Gender Dynamics. Post-Conflict Reconstruction*. Frankfurt a. M.: Peter Lang.

Eifler, Christine ve Ruth Seifert (eds.) 1999. *Soziale Konstruktion. Militär und Geschlechterverhältnis*. Münster: Westfälisches Dampfboot.

Elshtain, Jean Bethke 1987. *Women and War*. Chicago: Harvester Press.

Elwert, Georg, Stephan Feuchtwang ve Dieter Neubert 1999. The Dynamics of Collective Violence. An Introduction, şunun içinde: *SOCIOLOGUS* 1, Supplement, 9-31.

Enloe, Cynthia 2004. *The Curious Feminist: Searching for Women in The New Age of Empire*. Londra: University of California Press.

Enloe, Cynthia 1990. *Bananas, Beaches and Bases. Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley: University of California Press.

Farr, Vanessa ve Kiflemariam Gebre-Wold (eds.) 2002. *Gender Perspectives on Small Arms and Light Weapons, Regional and International Concerns*. Bonn: Bonn International Center for Conversion.
www.peacewomen.org/assets/file/Resources/NGO/SALW_GenderPerspectives_ICCI_July2002.pdf. adresindne bulabilirsiniz

Frevert, Ute 2001. *Die Kasernierte Nation. Militärdienst und Zivilgesellschaft in Deutschland*. München: C.H. Beck.

Galtung, Johan 1972. Gewalt, Frieden und Friedensforschung, şunun içinde: Dieter Senghaas (ed.). *Kritische Friedensforschung*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 55-104.

Goldstein, Joshua S. 2001. *War and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press

GTZ (ed.) 2009. *Masculinity and Civil Wars in Africa*. New Approaches to Overcoming Sexual Violence in War. Bonn: GTZ. www2.gtz.de/dokumente/bib/gtz2009-0237en-masculinity-civil-war.pdf. adresindne bulabilirsiniz

Hagemann, Karen ve Stefanie Schüler-Springorum 2002 (eds.). *Heimat-Front*. Frankfurt a. M., New York: Campus Verlag

Hagemann-White, Carol 2001. European Research on the Prevalence of Violence against Women, şunun içinde: *Violence against Women* 7(7), 731-759.

Harders, Cilja 2005. Geschlecht und Gewaltminderung: Konfliktbearbeitung durch Veränderung von Machtverhältnissen, şunun içinde: Astrid Sahn, Egbert Jahn and Sabine Fischer (eds.). *Die Zukunft des Friedens weiterdenken – Perspektiven der Friedens- und Konfliktforschung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 495-518.

Harders, Cilja 2004. Neue Kriegerinnen. Lynndie England und Jessica Lynch, şunun içinde: *Blätter für deutsche und internationale Politik* 9/2004, 1101-1111.

Hill, Felicity 2003. Women's Contribution to Conflict Prevention, Early Warning and Disarmament, şunun içinde: *Disarmament Forum* 4/2003, 17-24. www.unidir.ch/bdd/fiche-article.php?ref=1994. adresinde bulabilirsiniz.

Holland, Jack 2006. *Misogyny. The World's Oldest Prejudice*. Londra: Robinson.

IA (International Alert) 1999. *Mainstreaming Gender in Peacebuilding: A Framework for Action. From the Village Council to the Negotiating Table: Women in Peacebuilding*. Londra: International Alert. www.cities-localgovernments.org/uclg/upload/docs/mainstream_inggenderinpeacebuilding-aframeworkforaction.pdf. adresinde bulabilirsiniz

Kandiyoti, Deniz 1988. The Patriarchal Bargain, şunun içinde: *Gender and Society* 2(3), Special Issue to Honor Jessie Bernard, 274-290.

Klinger, Cornelia ve Gudrun-Axeli Knapp 2008. *Überkreuzungen. Fremdheit, Ungleichheit, Differenz*. Münster: Westfälisches Dampfboot.

Knapp, Gudrun-Axeli 2001. Dezentriert und viel riskiert. Anmerkungen zur These vom Bedeutungsverlust der Kategorie Geschlecht, şunun içinde: Gudrun-Axeli Knapp ve Angelika Wetterer (eds.). *Soziale Verortung der Geschlechter*. Münster: Westfälisches Dampfboot, 15-62.

Kretzer, Anette 2009. *NS-Täterschaft und Geschlecht. Der erste britische Ravensbrück-Prozess 1946/47 in Hamburg*. Berlin: Metropol.

Lorber, Judith 2008. Constructing Gender. The Dancer and the Dance, şunun içinde: James A. Holstein ve Jaber F. Gubrium (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. New York: Guilford Press, 531-544.

Luciak, Ilja A. ve Cecilia Olmos 2005. Gender Equality and the Guatemalan Peace Accords. Critical Reflections, şunun içinde: Dyan Mazurana, Angela Raven-Roberts ve Jane Papart (eds.). *Gender, Conflict, and Peacekeeping*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 202-219.

McKelvey, Tara (ed.) 2007. *One of the Guys*. Berkeley: University of California Press/Cambridge University Press.

McCall, Leslie 2001. The Complexity of Intersectionality, şunun içinde: *Signs. Journal of Women in Culture and Society* 30(3), 1771-1799.

Meintjes, Sheila, Anu Pillay ve Meredith Turshen (eds.) 2001. *The Aftermath. Women in Post- Conflict Transformation*. London: Zed Books.

Melander, Erik 2005. Gender Equality and Intrastate Armed Conflict, şunun içinde: *International Studies Quarterly* 49(4), 695-714.

Meuser, Michael 2007: Serious Games. Competition and the Homosocial Construction of Masculinity, şunun içinde: *Nordic Journal for Masculinity Studies* (2)1, 38-51.

Meuser, Michael 1998. *Geschlecht und Männlichkeit: Soziologische Theorie und Kulturelle Deutungsmuster*. Opladen: Leske und Budrich.

Moser, Caroline O. ve Fiona C. Clark (eds.) 2001. *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict and Political Violence*. Londra: Zed Books.

Nanda, Serena 2000. *Gender Diversity. Crosscultural Variations*. Illinois: Waveland Press. Nordstrom, Carolyn 2004. *Shadows of War: Violence, Power and International Profiteering in the Twenty-First Century*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Patemann, Carole 1988. *The Sexual Contract*. Stanford: Stanford University Press.

Peterson, Spike V. ve Anne Runyan 1993. *Global Gender Issues*. Boulder: Westview Press. Reardon, Betty A. 1985. *Sexism and the War System*. New York: Syracuse University Press.

Rehn, Elisabeth ve Ellen Johnson Sirleaf 2002. *Women, War and Peace. The Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peacebuilding*. New York: United Nations Development Fund for Women.

Reimann, Cordula 2004. Assessing the State-of-the-Art in Conflict Transformation – Reflections From a Theoretical Perspective, şunun içinde: Alex Austin, Martina Fischer ve Norbert Ropers (eds.). *Transforming Ethnopolitical Conflict. The Berghof Handbook*. Wiesbaden:VS Verlag, 41-66. www.berghof-handbook.net/documents/publications/reimann_handbook.pdf. adresinde bulabilirsiniz

Reimann, Cordula 2001. *Towards Gender Mainstreaming in Crisis Prevention and Conflict Management. Guidelines for the German Technical Co-Operation*. Eschborn: GTZ. www.ceipaz.org/images/contenido/Towards%20gender%20mainstreaming%20in%20crisis%20prevention%20and%20conflict%20management_ENG.pdf. adresinde bulabilirsiniz

Ruppert, Uta 1998. Theorien Internationaler Beziehungen aus feministischer Perspektive, şunun içinde: Uta Ruppert (ed.). *Lokal bewegen – global verhandeln. Internationale Politik und Geschlecht*. Frankfurt, New York: Campus Verlag, 27-55.

Sahm, Astrid, Egbert Jahn ve Sabine Fischer (eds.) 2002. *Die Zukunft des Friedens weiterdenken – Perspektiven der Friedens- und Konfliktforschung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Sauer, Birgit 2009. Staatlichkeit und Geschlechtergewalt, şunun içinde: Gundula Ludwig, Brigit Sauer ve Stefanie Wöhl (eds.). *Staat und Geschlecht*. Baden-Baden: Nomos, 61-74.

Schäfer, Rita 2008. *Frauen und Kriege in Afrika. Ein Beitrag zur Gender-Forschung*. Frankfurt a.M.: Brandes u. Aspelt.

Scheub, Ute 2010. *Heldendämmerung. Die Krise der Männer und warum sie auch für Frauen gefährlich ist*. München: Pantheon.

Schroer, Miriam 2010. *Gender und Konfliktbearbeitung*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung. www.bpb.de/themen/E8SLIZ.html. adresinde bulabilirsiniz

Senghaas, Dieter 1995. Frieden als Zivilisationsprojekt, şunun içinde: Dieter Senghaas (ed.). *Den Frieden denken. Si Vis Pacem, Para Pacem*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 196-223.

Streicher, Ruth 2010. *The Constructions of Masculinities and Violence*. 'Youth Gangs in Dili, East Timor'. Çalışma makalesi No. 2. Berlin: Center for Middle Eastern and North African Politics.

Tickner, J. Ann 2001. *Gendering World Politics*. New York: Columbia University Press.

Tickner, J. Ann 1992. *Gender in International Relations. Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. New York: Columbia University Press.

Toch, Hans 1992. *Violent Men. An Inquiry into the Psychology of Violence*. Washington DC: American Psychological Association.

Tuider, Elisabeth 2007. Diskursanalyse und Biographieforschung. Zum Wie und Warum von Subjektpositionierungen, şunun içinde: *Forum Qualitative Sozialforschung* 8(2), Art. 6.

BM 2008. *The Role of Men and Boys in Achieving Gender Equality*. New York: UN Division for the Advancement of Women. www.un.org/womenwatch/daw/public/W2000andBeyond.html. adresinde bulabilirsiniz

Wasmuht, Ulrike 2002. Warum bleiben Kriege gesellschaftsfähig? Zum weiblichen Gesicht des Krieges, şunun içinde: Cilja Harders ve Bettina Roß (eds.).

Geschlechterverhältnisse in Krieg und Frieden. Perspektiven der Feministischen Analyse Internationaler Beziehungen. Opladen: Leske und Budrich, 87-103.

Dünya Ekonomik Forumu 2009. *The Global Gender Gap Report.* Geneva. www.weforum.org/pdf/gendergap/report2009.pdf. adresinde bulabilirsiniz

Yuval-Davis, Nira 2003. *Gender and Nation.* Londra: Sage.

Zarkov, Dubravka 2005. Sexual Violence and War in Former Yugoslavia. CORDAID Debate Gender Crimes – A Future after Humiliation. www.iccwomen.org/news/docs/CORDAID_Debate_Jan05_Zarkov.doc. adresinde bulabilirsiniz

Zdunnek, Gabriele 2002. Akteurinnen, Täterinnen und Opfer. Geschlechterverhältnisse in Bürgerkriegen und ethnisierten Konflikten, şunun içinde: Cilja Harders and Bettina Roß (eds.). *Geschlechterverhältnisse in Krieg und Frieden. Perspektiven der Feministischen Analyse Internationaler Beziehungen.* Opladen: Leske und Budrich, 143-161.

Zwingel, Susanne 2002. Was trennt Krieg und Frieden? Gewalt gegen Frauen aus feministischer und völkerrechtlicher Perspektive, şunun içinde: Cilja Harders ve Bettina Roß (eds.). *Geschlechterverhältnisse in Krieg und Frieden. Perspektiven der Feministischen Analyse Internationaler Beziehungen.* Opladen: Leske und Budrich, 175-188.